

TOUWSLAGERS IN HAMME (OMSTREEKS 1937): EEN FOTO UIT DE KBOV-FOTOTHEEK

Jacques VAN KEYMEULEN & Harry VAN ROYEN

De foto

De foto op de bladzijde hierna behoort tot de Verzameling Trefois, die berust in de Vakgroep Vergelijkende Cultuurwetenschappen van de RUG. Op de begeleidende fiche staat enkel vermeld dat hij genomen is in Hamme (Oost-Vlaanderen) in 1937.

De streek van Hamme was in de twintigste eeuw bekend voor haar ambachtelijke touwslagerijen. Het spinnen van de hennepgarens en het slaan (d.i. torsen) van de touwen was een hard en slecht betaald labeur, waarbij ook kinderen werden ingezet. Het boek *Arm Vlaanderen van De Winne* (1902), dat een hoofdstuk over de touwslagerijen in Hamme bevat, laat in dat verband weinig aan de verbeelding over.

Op de foto zien we twee ambachtslui en twee installaties, waarvan echter de achterkant is afgebeeld. Op de voorgrond staat een zgn. *aflooprek* (ook *molen* genoemd). Dat is hier een houten geraamte met drie trapvormige dwarsbalken waarop rijen bobijnen met garens staan opgesteld. Achter het aflooprek staat een man die blijkbaar bezig is met bobijnen op het rek te plaatsen; hij heeft een bobijn in de hand. Naast het rek ligt een voorraadje volle bobijnen opgestapeld; de lege bobijnen liggen daarnaast of slingeren rond. Vanaf het rek lopen er garendraden naar achteren; ze worden een paar meter verderop ondersteund door een stang zodat ze niet over de grond kunnen spelen.

Het tweede voorwerp is niet zo goed te zien omdat er iemand voorstaat. Het is een spinnewiel voor hennepgarens. Het toestel bestaat

uit een houten staak (hier niet zichtbaar), waaraan een houten wiel is bevestigd. Boven het wiel is tegen de staak een halvemaaanvormig plankje aangebracht met daarop een aantal spullen met kleine haken eraan. Die spullen zijn op de foto helaas niet te zien doordat de achterkant van het toestel afgebeeld is.

Hoe werden beide toestellen gebruikt? Chronologisch moeten we eerst het tweede toestel beschrijven. Aan het spinnewiel is een handvat waarmee een helper (meestal een kind) het wiel deed ronddraaien. Door een drijfriem (op de foto net te zien) wordt de draaiing overgebracht naar de spullen op de halve maan bovenaan, waardoor de haakjes op de spullen razendsnel rond beginnen te draaien. De spinner had een bundel hennepvezels rond het middel gebonden. Hij sloeg een paar vezels aan een haakje en ging al spinnend achteruit terwijl de helper het wiel gaande hield. Om te vermijden dat het garen op grond ging slepen, werd het op geregelde afstanden op een steun (een *kruk*) gelegd; op de foto zien we er een op de achtergrond. Waarschijnlijk heeft de helper op de foto net drie garens van het spinnewiel afgenomen, en staat nu te poseren. Het aflooprek dient bij het slaan van het touw. Het is de installatie vanwaar de garens naar de haken van de baanwagens werden geleid om strengen te maken. Eerst werden verschillende garendraden tot strengen samengetorst; daarna werden de strengen tot touwen geslagen. Wie meer te weten wil komen over de ambachtelijke of half-industriële touwslagerij leze Devos e.a. 1982 of brengt een bezoek aan het Museum voor Industriële Archeologie en Textiel in Gent.

Achtergrond

In het Interbellum kende de ambachtelijke touwproductie zijn zwanenzang. Waar Hamme in de 19de eeuw dankzij de inzet van goedkope kinder- (aandrijving van het spinnewiel) en vrouwenarbeid (hekelen van het vlas en de hennep) de gemechaniseerde touwslagerijen van Dendermonde kon beconcurreren, verschrompelde dit voordeel na 1919. Door de invoering van de schoolplicht tot 14 jaar vielen de goedkope aandrijfkraften weg en vele kleine touwslagers stopten hun zelfstandige productie. Een economische herleving kwam er pas na 1925, toen de verkeersinfrastructuur hersteld werd en de uitvoer van touw naar de Antwerpse haven kon hervat worden. De Antwerpse afzetmarkt, die voor 1914 dominant was geweest, was evenwel

ingenomen door Britse en Amerikaanse leveranciers. De kapitaalcrachtigste Hamse touwslagers, zoals de verschillende takken van de familie Vermeire, moderniseerden gedeeltelijk en konden zich herpositioneren. De verwerking van de lokale hennep werd steeds meer vervangen door het gebruik van sisal, terwijl na de Tweede Wereldoorlog door Nederlandse investeerders de productie van staaldraad werd geïntroduceerd. In de duurzamere staaldraden werd het hart nog steeds van natuurlijke vezel gemaakt.

In 1738 werden er 38 Hammenars geteld die rechtstreeks met de touwslagerij hun brood verdienden. In 1896 waren er een 1.600 thuis-spinners actief als onderaannemers van enkele grote touwslagers, die hun basisproduct tot verschillende touw- en kabelproducten ver-

werkten. In 1936 waren er nog slechts 36 kleine ambachtshuizen over. De meest ondernemende thuiswassers verkochten hun productie zelf, vooral gewone fijne koorden die voor de verpakking werden gebruikt.

De laatste ambachtelijke touwslager, Dionie Vermeire, stopte zijn productie in zijn halfopen touwbaan in de Noordstraat in 1973. Over de concentratie van touwbanen te Hamme werd door Dendermondenaar Isidore Meyers omstreeks 1883 een schilderij gemaakt, die er dat jaar een gouden medaille mee behaalde op een tentoonstelling in Amsterdam. In 1888 kocht het Dendermondse stadsbestuur het kunstwerk aan van deze schilder van de Dendermondse school.

De midden 19de eeuw gepubliceerde reeks *La Belgique Industrielle* was een ode aan de nieuwe industrieën die het jonge koninkrijk verder groot zouden maken. Toch was er een uitzondering. Dankzij de relaties van Charles Vermeire, voorzitter van de Dendermondse Kamer van Koophandel en volksvertegenwoordiger, tevens mede-eigenaar van de grootste Hamse touwslagerij, werd "het baantje" in 1852 in een litho vereeuwigd. De (staal)draadproducent Le Lis maakte er in de jaren 1970 nog reclame mee.

Te Hamme zijn alle resten van het 19de en 20ste eeuwse touwslagerspatrimonium recent afgebroken. Overdekte touwbanen van meer dan 300 meter zijn zonder sporen achter te laten verdwenen om plaats te maken voor verkavelingen. De laatste restanten zijn nog

een paar stille getuigen: de rechte stukken van de Dendermondse steenweg werden in de eerste helft van de 19de eeuw gevormd door touwslagers die op het wegtracé lange touwen produceerden voor de Luikse mijnen.

Zelfs van "het baantje", nog te zien op de litho van *La Belgique Industrielle*, blijven alleen een paar funderingsspoelen over, die over enkele jaren allicht verder zullen sneuvelen onder een verkavelingsproject van de oude industriële site Vermeire - Le Lis. Het is zelfs niet duidelijk of, in navolging van de diverse "ropewalks" in Engeland, straten die getuigen van het vroeger gebruik als touwbaan, "het baantje" verder als getuige zal kunnen leven in de vorm van een verbindingsweg tussen de Hoogstraat en de nieuwe verkaveling.

De laatste touwbanen zijn nu nog te zien in het buitenland: in het openluchtmuseum te Hagen (ambachtelijke productie uit het Ancien Régime met sleepwagens), in het scheepvaartmuseum te Chatham (semi-industriële productie met metalen baanwagens) en in de gelijkaardige Corderie Royale de Rochefort, terwijl museale aandacht aan dit ambacht wordt besteed in het stadsmuseum van Bridport en het industriemuseum van de Corderie Vallois te Notre-Dame de Bondeville. De ambachtelijke touwmachines in het MIAT zijn uit Hamme afkomstig, met name van de site Vermeire - Le Lis. Enkele modernere baanwagens werden vooralsnog van de schroothoop gered.

BIBLIOGRAFIE

BUYSE (S.). *De touwslagerij te Hamme. Macrostudie over de touwindustrie te Hamme met nadruk op de 19de en 20ste eeuw, gevolgd door een casestudie over het touwslagersgeslacht Vermeire van de 16de eeuw tot de 20ste eeuw.* Gent, licentiaatsverhandeling Universiteit Gent, 1997.

DE WINNE (Auguste). *Door Arm Vlaanderen.* 1902.

DEVOS M., RYCKEBOER H. en VAN KEYMEULEN J., *Woordenboek van de Vlaamse Dialecten. Deel II Nieuw-Agrarische Vaktalen. Aftlevering 3 Handspinner en Touwslager*. Tongeren, Michiels, 1982.

DE ZUTTERE (Ch.), *L'Industrie de la Corderie*, 1906.

HOLDSWORTH (R.) en LAVERY (B.), *The Ropery: The Historic Dockyard*. Chatham, 1991.